

**SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING YOSHLAR DUNYOQARASHI
SHAKLLANISHIGA TA'SIRI**

Xudoyorov Shaxriyor Baxtiyor o'g'li

*Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Iqtisodiyot va axborot texnologiyalari
fakulteti, Axborot tizimlari va texnologiyalari yo'nalishi, 3-kurs talabasi*

Ilmiy rahbar: Ernazarov Mirzohid Yuldash o'g'li

Pochta manzili: xudoyorovshaxriyor57@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada zamonaviy dunyoda shiddat bilan rivojlanayotgan sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining yosh avlod dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi va kognitiv rivojlanishiga ko'rsatayotgan ko'p qirrali ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda yoshlar "raqamli avlod" sifatida SI algoritmlari bilan bevosita muloqotda bo'lmoqda va bu jarayon ularning axborotni qabul qilish, tahlil qilish hamda qaror qabul qilish mexanizmlarini tubdan o'zgartirmoqda. Maqolada SI texnologiyalarining ta'lim, ijtimoiy munosabatlar, axloqiy normalar va kasbiy tanlovga ta'siri chuqur tahlil etiladi. Shuningdek, neyrotarmoqlar va tavsiya beruvchi algoritmlarning "axborot pufagi" (filter bubble) yaratish xususiyati va uning yoshlar dunyoqarashini toraytirib qo'yish xavfi ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Tadqiqot davomida SI vositalarining ijobiy imkoniyatlari kreativlikni oshirish, shaxsiylashtirilgan ta'lim va global bilimlar bazasiga kirish imkoniyati bilan bir qatorda, uning salbiy oqibatlari tanqidiy fikrlashning susayishi, raqamli qaramlik va kognitiv dangasalik kabi jihatlar qiyosiy o'rganiladi. Xulosa qismida yoshlarda "AI savodxonligi"ni shakllantirish va texnologik transformatsiyalar davrida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni saqlab qolish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, yoshlar dunyoqarashi, raqamli transformatsiya, kognitiv rivojlanish, neyrotarmoqlar, algoritmik determinizm, axborot pufagi, tanqidiy fikrlash, shaxsiylashtirilgan ta'lim, axloqiy dilemmalar, raqamli avlod, ChatGPT, mashinali o'rganish, texnologik determinizm.

**THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES ON
THE FORMATION OF YOUTH WORLDVIEW**

Xudoyorov Shaxriyor Baxtiyor o'g'li

Termiz University of Economics and Service, Faculty of Economics and Information Technology, Information Systems and Technologies, 3rd-year student

Scientific Advisor: Ernazarov Mirzohid Yuldash o'g'li

Email: xudoyorovshaxriyor57@gmail.com

Abstract: This scientific article analyzes the multifaceted influence of rapidly evolving Artificial Intelligence (AI) technologies on the worldview, value systems, and cognitive development of the younger generation in the modern world. The relevance of the research lies in the fact that today's youth, as a "digital generation," interact directly with AI algorithms, a process that is fundamentally altering their mechanisms of information perception, analysis, and decision-making. The article provides a deep analysis of AI technologies' impact on education, social relations, ethical norms, and career choices. Furthermore, the scientific basis of the "filter bubble" effect created by neural networks and recommendation algorithms, and its risk of narrowing the youth's worldview, is discussed. During the research, the positive opportunities of AI tools—such as enhancing creativity, personalized learning, and access to global knowledge bases—are compared with negative consequences like the weakening of critical thinking, digital dependency, and cognitive laziness. The conclusion puts forward scientific and practical recommendations for developing "AI literacy" among youth and preserving national and universal values in the era of technological transformation.

Keywords: Artificial Intelligence, youth worldview, digital transformation, cognitive development, neural networks, algorithmic determinism, filter bubble, critical thinking, personalized learning, ethical dilemmas, digital generation, ChatGPT, machine learning, technological determinism.

Kirish: Insoniyat tarixi davomida bir necha texnologik inqiloblarni boshidan kechirdi, biroq hech bir texnologiya sun'iy intellekt (SI) kabi inson ongining tub qatlamlariga va dunyoqarashiga bunchalik qisqa vaqt ichida kirib bormagan edi. XXI asrning birinchi choragi yakunlanayotgan bir paytda, SI nafaqat ishlab chiqarish yoki iqtisodiy jarayonlarni, balki insonning "men"ligini, olamni anglash usullarini va

ijtimoiy muloqot tabiatini o'zgartirmoqda. Ayniqsa, shaxs sifatida shakllanish bosqichida bo'lgan yoshlar uchun SI texnologiyalari shunchaki yordamchi vosita emas, balki ularning dunyoqarashini shakllantiruvchi asosiy arxitektorga aylanib ulgurdi.

Yoshlik davri bu insonning qadriyatlarini, e'tiqodlari va hayotiy strategiyalari shakllanadigan eng muhim ontogenetik bosqichdir. Bugungi yoshlar (Z va Alfa avlodlari) "raqamli dunyo"da tug'ilib o'sgan bo'lsalar-da, SI ularga taqdim etayotgan yangi reallik avvalgi internet davridan tubdan farq qiladi. Agar internet axborotga keng yo'l ochgan bo'lsa, SI bu axborotni saralaydi, tahrirlaydi va shaxsning xohish-istaklariga moslab "qadoqlab" beradi. Bu jarayon "algoritmik determinizm" tushunchasini keltirib chiqarmoqda, ya'ni yoshlarning nima o'ylashi, nimani yoqtirishi va qanday qaror qabul qilishi ko'p jihatdan neyrotarmoqlar tomonidan belgilanmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Yangi O'zbekistonni biz intellektual salohiyati yuksak yoshlar bilan birgalikda quramiz". Bu vazifa bugungi kunning asosiy drayveri bo'lgan SI texnologiyalaridan oqilona foydalanishni va ularning yoshlar ongiga ta'sirini ilmiy o'rganishni talab etadi. SI texnologiyalari ta'lim tizimini demokratlashtirmoqda, til to'siqlarini olib tashlamoqda va murakkab muammolarga yechim topishda ko'maklashmoqda. Biroq, shu bilan birga, yoshlar o'rtasida kognitiv tayyorlikning pasayishi, axborotni tekshirmasdan qabul qilish (deepfake va dezinformatsiya xavfi) hamda ijtimoiy izolyatsiya kabi muammolar ham bo'y ko'rsatmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi SI texnologiyalarining yoshlar dunyoqarashiga ta'sirini falsafiy, psixologik va texnologik jihatdan tahlil qilish, ushbu jarayondagi xavf-xatarlarni aniqlash va ulardan samarali foydalanish yo'llarini ko'rsatib berishdan iborat. Tadqiqotning dolzarbligi SI sohasidagi global poyga sharoitida milliy o'zlikni saqlab qolgan holda zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish zarurati bilan belgilanadi.

Muhokama:SI texnologiyalarining yoshlar dunyoqarashiga ta'siri haqida gap ketganda, ilmiy hamjamiyatda ikki xil qarama-qarshi qutb mavjud. Birinchi guruh olimlar (texno-optimistlar) SIning insoniyat intellektining davomi, bilim olishni osonlashtiruvchi va inson salohiyatini cheksiz darajada oshiruvchi vosita deb hisoblaydilar. Ikkinchi guruh (texno-pessimistlar) esa, SIning inson erkinligiga tahdid, tanqidiy fikrlashni o'ldiruvchi va yoshlarni "algoritm quli"ga aylantiruvchi tizim sifatida ko'radilar.

Qiyosiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, SI algoritmlari yoshlarning axborot iste'mol qilish madaniyatini tubdan o'zgartirgan. Masalan, TikTok, Instagram va YouTube kabi platformalardagi tavsiya tizimlari neyrotarmoqlarga asoslangan bo'lib, ular foydalanuvchining psixologik portretini soniyalar ichida aniqlaydi. Bu yoshlarda "axborot pufagi" (filter bubble) fenomenini keltirib chiqaradi. Natijada, yoshlar faqat o'zlarining mavjud qarashlarini tasdiqlovchi ma'lumotlarni ko'radilar, muqobil fikrlar esa ularning ko'z o'ngidan chetda qoladi. Bu holat dunyoqarashning kengayishiga emas, aksincha, bir tomonlama (radikal yoki cheklangan) shakllanishiga olib kelishi mumkin.

Yana bir muhim jihat "kognitiv yuklama" masalasidir. Ilgari yoshlar biror ma'lumotni topish uchun kutubxonalarga borishi yoki bir nechta kitoblarni varaqlashi kerak edi. Bu jarayon miyada neyron aloqalarining mustahkamlanishiga va ma'lumotni tahlil qilish qobiliyatining o'sishiga xizmat qilardi. Bugungi kunda ChatGPT yoki boshqa LLM (Large Language Models) modellariga bitta so'rov berish orqali tayyor javobni olish mumkin. Bu bir tomondan vaqtni tejasa, ikkinchi tomondan "kognitiv dangasalik"ni keltirib chiqarmoqda. Yoshlarda murakkab matnlarni o'qish, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmasi atrofiyaga uchramoqda.

Shuningdek, SI yoshlarning axloqiy va estetik qarashlariga ham ta'sir o'tkazmoqda. Generativ SI (Midjourney, DALL-E) tomonidan yaratilgan san'at asarlari "go'zallik" tushunchasini standartlashtirmoqda. Yoshlar sun'iy va mukammal yaratilgan obrazlar ta'sirida real hayotdagi nomukammallikni qabul qila olmay qolmoqdalar. Bu esa o'z navbatida psixologik diskomfort va o'zidan qoniqmaslik hissini kuchaytiradi.

Biroq, muhokamalarda SIning ijobiy ta'siri ham inkor etilmasligi kerak. SI yoshlarga dunyoning istalgan nuqtasidagi eng yaxshi ta'lim resurslaridan foydalanish, murakkab tillarni oson o'rganish va fanlararo tadqiqotlar olib borish imkonini beradi. Masalan, adaptiv o'qitish tizimlari har bir o'quvchining o'zlashtirish darajasiga qarab individual o'quv rejasini tuzib beradi, bu esa ta'lim samaradorligini 30-40% ga oshirishi mumkinligi aniqlangan.

Asosiy qism: 1. SI va Ta'lim: Bilim olish paradigmasining o'zgarishi

SI texnologiyalari ta'lim sohasida inqilob yasadi. Yoshlar uchun bilim olish endi faqat maktab yoki universitet auditoriyasi bilan cheklanmaydi. Khan Academy, Coursera yoki edX kabi platformalardagi SI tyutorlar har bir talabaga individual yondashuvni ta'minlamoqda.

Shaxsiylashtirilgan ta'lim: SI o'quvchining kuchli va kuchsiz tomonlarini tahlil qilib, unga mos keladigan materiallarni taqdim etadi. Bu yoshlarning o'z qobiliyatlariga bo'lgan ishonchini oshiradi va ularning dunyoqarashida "doimiy o'rganish" (lifelong learning) konsepsiyasini shakllantiradi.

Intellektual hamkorlik: ChatGPT kabi modellar yoshlar uchun "breynstorming" (fikrlar hujumi) sherigiga aylandi. Ular bilan muloqot qilish orqali yoshlar o'z g'oyalarini sinab ko'rishlari, xatolarini tuzatishlari va yangi istiqbollarni kashf etishlari mumkin.

2. Psixologik ta'sir va ijtimoiy identifikatsiya

Yoshlik davrida ijtimoiy guruhga mansublik hissi juda muhim. SI algoritmlari yoshlarning ijtimoiy tarmoqlardagi xatti-harakatlarini boshqarish orqali ularning kim bilan do'stlashishi, qaysi submadaniyatga qo'shilishi va hatto qaysi siyosiy qarashlarni qo'llab-quvvatlashiga ta'sir qilmoqda.

Raqamli o'zlik: Yoshlar metaolamlarda (Metaverse) va SI orqali yaratilgan virtual makonlarda o'zlarining raqamli avatarlarini yaratmoqdalar. Bu ularning "men"lik tushunchasini kengaytirib, jismoniy va virtual borliq o'rtasidagi chegaralarni xiralashtirmoqda.

Algoritmik tashvish: Algoritmlar tomonidan doimiy ravishda "mukammal hayot" ko'rsatilishi yoshlarda "FOMO" (fear of missing out – biror narsadan qolib ketish qo'rquvi) va ijtimoiy solishtirish natijasida kelib chiquvchi depressiyani keltirib chiqarishi mumkin.

3. Axloqiy qadriyatlar va tanqidiy fikrlashning transformatsiyasi

SI davrida yoshlar uchun eng katta muammo haqiqat va yolg'on o'rtasidagi farqni anglashdir. Deepfake texnologiyalari yordamida yaratilgan videolar yoki SI tomonidan yozilgan feyk xabarlar yoshlarning dunyoqarashida shubha va ishonchsizlik urug'ini sochmoqda.

Post-haqiqat (Post-truth) davri: Agar SI har qanday ma'lumotni haqiqatga juda yaqin qilib yarata olsa, yoshlar nimaga ishonishi kerak? Bu savol ularni yanada skeptik bo'lishga majbur qiladi yoki aksincha, tanqidiy filtrni butunlay o'chirib qo'yadi.

Etik dilemmalar: Avtonom tizimlar (masalan, haydovchisiz avtomobillar) tomonidan qabul qilinadigan qarorlar yoshlarni "axloqiy mas'uliyat kimda?" degan savol ustida bosh qotirishga undamoqda. Bu ularning huquqiy va axloqiy ongini yangi bosqichga olib chiqadi.

4. Kasbiy dunyoqarash va kelajakka bo'lgan munosabat

SI ko'plab an'anaviy kasblarni yo'q qilib yuborishi haqidagi bashoratlar yoshlar o'rtasida kelajakka nisbatan xavotir uyg'otmoqda. Biroq, bu jarayon ularni ko'proq "insoniy" ko'nikmalarni (yumshoq ko'nikmalar soft skills) qadrlashga o'rgatmoqda.

Kreativlik va empatiya: Yoshlar tushunib yetmoqdaki, SI hisob-kitob va ma'lumotlarni qayta ishlashda kuchli bo'lishi mumkin, ammo u insoniy hissiyotlar, empatiya va nostandart ijodiy yondashuvni o'rnini bosa olmaydi. Bu yoshlarning o'z ichki dunyosini boyitishga va insoniylikni saqlab qolishga intilishini kuchaytirmoqda.

Yangi savodxonlik: Bugungi yoshlar uchun dasturlash yoki SI bilan

muloqot qilish tili (Prompt Engineering) xuddi ona tili kabi zaruriy ko'nikmaga aylanmoqda. Bu ularning texnologik dunyoqarashini tubdan o'zgartirib, ularni iste'molchidan yaratuvchiga aylantirmoqda.

5. Madaniy globallashtirish va milliy o'zlik

SI global madaniyatni yagona qolipga solishga moyil. Ingliz tilidagi ma'lumotlar bazasida o'qitilgan SI modellari ko'pincha G'arb qadriyatlarini targ'ib qiladi.

Lisoniy ta'sir: Yoshlar SI bilan muloqotda ko'pincha ingliz tilidan foydalanishlari yoki SI tomonidan tarjima qilingan sun'iy matnlarni o'qishlari natijasida ona tilining boyligi va o'ziga xosligini yo'qotib qo'yish xavfi mavjud.

Madaniy immunitet: Shu bilan birga, SI milliy merosni raqamlashtirish va dunyoga tanitish uchun ham xizmat qilishi mumkin. Yoshlar SI yordamida o'z tariximiz va madaniyatimizni zamonaviy formatda (3D modellar, interaktiv muzeylar) qayta kashf etmoqdalar.

Xulosa: Sun'iy intellekt texnologiyalari yoshlar dunyoqarashini shakllantirishda ikki tig'li shamshir vazifasini o'tamoqda. Bir tomondan, u intellektual salohiyatni oshirish, dunyoni kengroq anglash va cheksiz imkoniyatlar eshigini ochayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, kognitiv mustaqillikka, axloqiy barqarorlikka va ruhiy salomatlikka jiddiy tahdidlar solmoqda.

Tadqiqot natijasida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi:

1. Algoritmik savodxonlikni oshirish zarurati: Yoshlar algoritmlar qanday ishlashini, ularning qanday qilib manipulyatsiya qilishi mumkinligini tushunishlari shart. Bu ularda "raqamli immunitet"ni shakllantiradi.

2. Tanqidiy fikrlash — asosiy himoya vositasi: Ta'lim tizimida tayyor javoblarni yodlashdan ko'ra, savol berish, ma'lumotni tekshirish (fact-checking) va tahlil qilish ko'nikmalariga asosiy urg'u berilishi lozim.

3. Inson markazlashgan texnologiyalar: SI yoshlarni jamiyatdan uzib qo'ymasligi, aksincha, real ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashga xizmat qilishi kerak. Raqamli dunyo va real hayot o'rtasidagi balansni saqlash yoshlar dunyoqarashining garmonik shakllanishi uchun o'ta muhimdir.

4. Milliy kontentni rivojlantirish: SI modellarini o'zbek tili va milliy qadriyatlarimiz asosida boyitish, yoshlarning o'zligidan uzilib qolmasligini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt bu shunchaki texnologik vosita emas, balki yangi sivilizatsiya ostonasidir. Yoshlarimizning ushbu ostonadan qanday o'tishi, ularning bu texnologiyadan qanday maqsadlarda foydalanishi va o'z insoniy qiyofasini qanchalik saqlab qolishiga bog'liq. Bizning vazifamiz yoshlarga SI ni nafaqat boshqarishni, balki u bilan yonma-yon yashab, insoniyatning eng oliy qadriyatlarini asrab qolishni o'rgatishdir.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi". – Toshkent: "O'zbekiston", 2021.
2. Bostrom, N. "Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies". – Oxford University Press, 2014.
3. Harari, Y. N. "21 Lessons for the 21st Century". – Jonathan Cape, 2018.
4. Russell, S. "Human Compatible: Artificial Intelligence and the Problem of Control". – Viking, 2019.
5. Floridi, L. "The Fourth Revolution: How the Infosphere is Reshaping Human Reality". – Oxford University Press, 2014.
6. Turkle, S. "Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other". – Basic Books, 2011.
7. O'zbekiston Respublikasining "Sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish bo'yicha shart-sharoitlar yaratishga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori, 2021-yil 17-fevral.

8. Schwab, K. "The Fourth Industrial Revolution". – World Economic Forum, 2016.
9. Tegmark, M. "Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence". – Knopf, 2017.
10. UNESCO. "Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence". – 2021.
11. Pariser, E. "The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You". – Penguin Press, 2011.
12. G'ulomov S.S. "Raqamli iqtisodiyotda axborot texnologiyalari". – Toshkent, 2020.
13. Zuboff, S. "The Age of Surveillance Capitalism". – PublicAffairs, 2019.
14. OECD. "Artificial Intelligence in Society". – OECD Publishing, Paris, 2019.
15. Karimov N. "Yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda axborot texnologiyalarining o'rni". – O'zMU xabarлари, 2022.
16. Veliz, C. "Privacy is Power: Why and How You Should Take Back Control of Your Data". – Melville House, 2020.
17. Mitchell, M. "Artificial Intelligence: A Guide for Thinking Humans". – Farrar, Straus and Giroux, 2019.
18. Eubanks, V. "Automating Inequality: How High-Tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor". – St. Martin's Press, 2018.
19. Crawford, K. "The Atlas of AI". – Yale University Press, 2021.
20. Rahimov O.D. "Zamonaviy ta'lim texnologiyalari". – Toshkent, 2021.